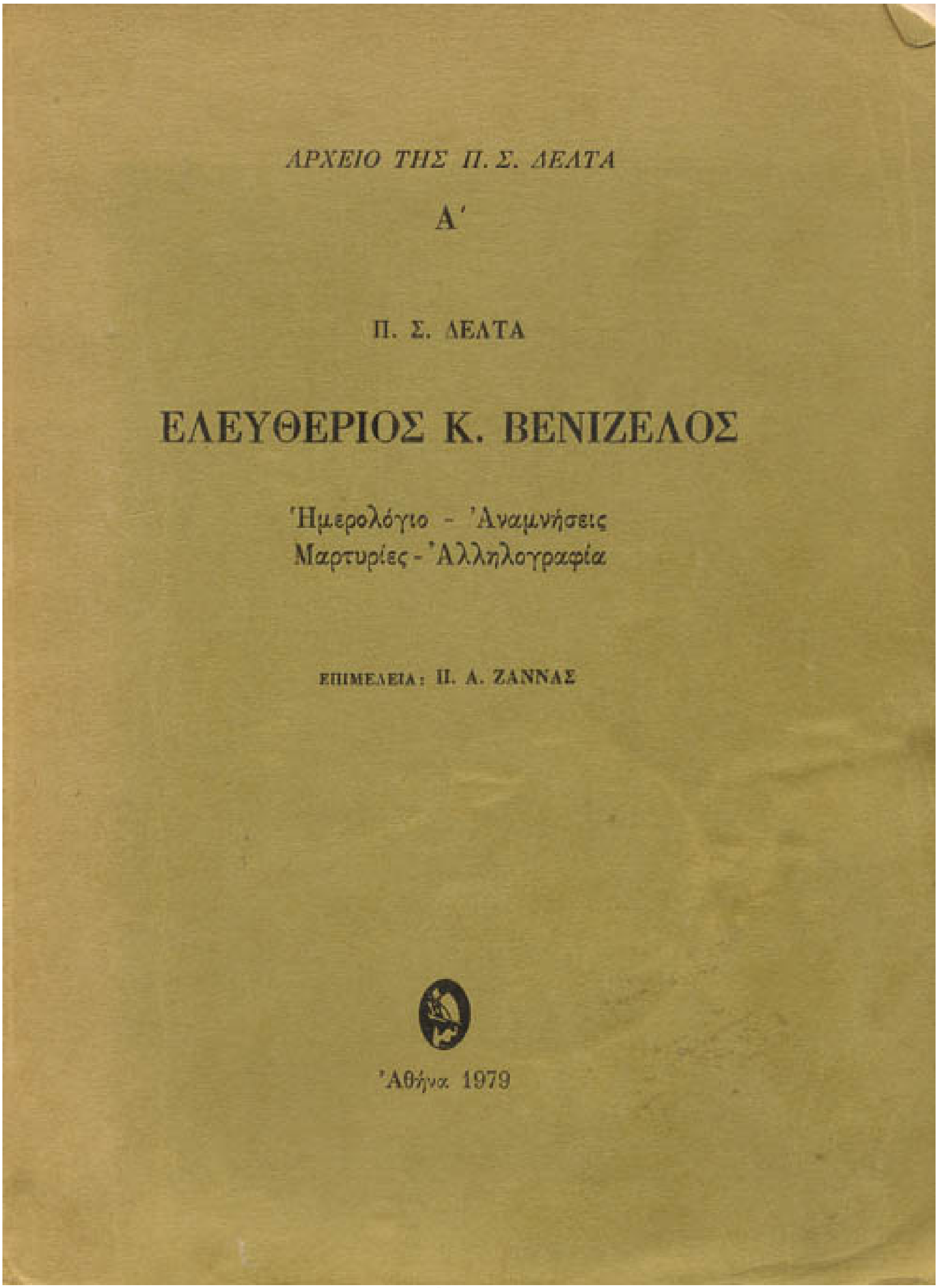

ΑΡΧΕΙΟ ΤΗΣ Π. Σ. ΔΕΛΤΑ
Α΄

Π. Σ. ΔΕΛΤΑ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

Ἡμερολόγιο - Ἀναμνήσεις
Μαρτυρίες - Ἀλληλογραφία

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Π. Α. ΖΑΝΝΑΣ

Ἀθήνα 1979

Υπήρχε στο ράφι από τα Χριστούγεννα του ‘79. Δώ ρο ήταν. Μπορεί να ισχύει η άποψη ότι, τότε δωρίζονταν περισσότερα βιβλία.

Κάποια στατιστική πιθανόν να το βεβαιώ σει. Ή να το αρνηθεί. Έκτοτε γνώ ρισε τέσσερις μετακομίσεις, χωρίς να έχει αναγνωσθεί στο σύνολό του.

Κάποια στιγμή, φέτος, έγινε κι αυτό. Είναι τεράστιος ο πλούτος και η ποιότητα της πληροφορίας που περιέχει. Προσφέρει όλες τις δυνατότητες να κατανοήσεις τις εποχές και τους πρωταγωνιστές της, Τις νοοτροπίες και τις συμπεριφορές.

Η Πηνελόπη Δέλτα υπήρξε μια γυναίκα κυριολεκτικά εκτός εποχής, αφού οι δραστηριότητές της, η ίδια η ζωή της, ακόμα και το τέλος της, ως φυσική παρουσία, ήταν αντισυμβατικές.

Στις 400τόσες σελίδες τούτου του πονήματος, ξεδιπλώνονται στον αναγνώστη με χάρη, με αμεσότητα, με ακρίβεια, τα γεγονότα, τα δράματα, οι λεπτομέρειες και τα πρόσωπα που άφησαν ένα σοβαρό αντίκτυπο σε τούτο τον τόπο.

Ο πρωταγωνιστής όμως, όπως μαρτυρά ο τίτλος, είναι ένας. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Ο Κρητικός πολιτικός που από τις Μουρνιές Χανίων έφτασε να ορίζει την τύχη του τόπου με απίθανες επιτυχίες τόσο σε διπλωματικό επίπεδο μα και με την διορατικότητα του να εμπλακεί σε πολεμικές αναμετρήσεις.

Μαζί με έναν εξαίρετο πρόλογο του Π.Α. Ζάννα, εγγονού της Π.Δ., οποίος είχε και την επιμέλεια της έκδοσης και ένα χρησιμότατο χρονολόγιο, αποτελεί ένα απαραίτητο εργαλείο στην απόπειρα ανίχνευσης του παρελθόντος. Ταυτόχρονα είναι μια γοητευτική, συχνά συγκινητική αφήγηση, μα και μια ηθογραφία της εποχής.

Αποκαλυπτικό π.χ. περί της ηθών, αυτό που αναγράφεται στην όγδοη σελίδα.

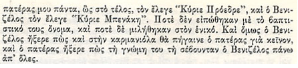

πατέρας μου πάντα, ὡς στὸ τέλος, τὸν ἔλεγε "Κύριε Πρόεδρε", καὶ ὁ Βενιζέλος τὸν ἔλεγε "Κύριε Μπενάκη". Ποτὲ δὲν εἰπώθηκαν μὲ τὸ βαπτιστικό τους ὄνομα, καὶ ποτὲ δὲ μιλήθηκαν στὸν ἑνικό. Καὶ ὅμως ὁ Βενιζέλος ἤξερε πὼς καὶ στὴν καρμανιόλα θὰ πήγαινε ὁ πατέρας γιὰ κεῖνον, καὶ ὁ πατέρας ἤξερε πὼς τὴ γνώμη του τὴ σέβουνταν ὁ Βενιζέλος πάνω ἀπ' ὅλες.

Μας αποκαλύπτει, με επώνυμα, το όργιο βίας στα Νοεμβριανά (σ.22)

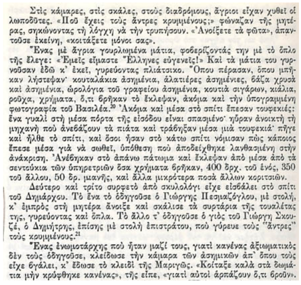

Στὶς κάμαρες, στὶς σκάλες, στοὺς διαδρόμους, ἄγριοι εἶχαν χυθεῖ οἱ λωποδῦτες. «Ποῦ ἔχεις τοὺς ἄντρες κρυμμένους;» φώναζαν τῆς μητέρας, σηκώνοντας τὴ λόγχη νὰ τὴν τρυπήσουν. «Ἀνοίξετε τὰ φῶτα», ἀπαντοῦσε ἐκείνη, «κοιτάξετε μόνοι σας».

Ἕνας μὲ ἄγρια γουρλωμένα μάτια, φοβερίζοντάς την μὲ τὸ ὅπλο τῆς ἔλεγε: «Ἐμεῖς εἴμαστε Ἕλληνες εὐγενεῖς!» Καὶ τὰ μάτια του γυρνοῦσαν ἐδῶ κ᾿ ἐκεῖ, γυρεύοντας πλιάτσικο. Ὅπου πέρασαν, ὅπου μπῆκαν λήστεψαν· κουταλάκια ἀσημένια, ἁλατιέρες ἀσημένιες, βάζα χρυσὰ καὶ ἀσημένια, ὡρολόγια τοῦ γραφείου ἀσημένια, κουτιὰ σιγάρων, κιάλια, ροῦχα, χρήματα, ὅ,τι βρῆκαν τὸ ἔκλεψαν, ἀκόμα καὶ τὴν ὑπογραμμένη φωτογραφία τοῦ Βασιλέα.[20] Ἀκόμα καὶ μέσα στὸ σπίτι ἔπεσαν τουφεκιές: ἕνα γυαλὶ στὴ μέσα πόρτα τῆς εἰσόδου εἶναι σπασμένο· ηὗραν ἀνοικτὴ τὴ μηχανὴ ποὺ ἀνεβάζουν τὰ πιάτα καὶ τράβηξαν μέσα μιὰ τουφεκιά· πῆγε καὶ ἦλθε τὸ σπίτι, καὶ ὅσοι ἦσαν στὸ κάτω σπίτι νόμισαν πὼς κάποιος ἔπεσε μέσα γιὰ νὰ σωθεῖ, ὑπόθεση ποὺ ἀποδείχθηκε λανθασμένη στὴν ἀνάκριση. Ἀνέβηκαν στὸ ἀπάνω πάτωμα καὶ ἔκλεψαν ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὰ σεντούκια τῶν ὑπηρετριῶν ὅσα χρήματα βρῆκαν, 400 δρχ. τοῦ ἑνός, 350 τοῦ ἄλλου, 50 δρ. μιανῆς, καὶ ἄλλα μικρότερα ποσὰ ἄλλων κοριτσιῶν.

Δεύτερο καὶ τρίτο συρφετὸ ἀπὸ σκυλολόγι εἶχε εἰσβάλει στὸ σπίτι τοῦ Δημάρχου. Τὸ ἕνα τὸ ὁδηγοῦσε ὁ Γιώργης Πεσμαζόγλου, μὲ στολή, κ᾿ ἐμπρὸς στὴ μητέρα ἄνοιξε καὶ σκάλισε τὰ συρτάρια τῆς τουαλέτας της, γυρεύοντας καὶ ὅπλα. Τὸ ἄλλο τ᾿ ὁδηγοῦσε ὁ γιὸς τοῦ Γιώργη Σκουζέ, ὁ Δημήτρης, ἐπίσης μὲ στολὴ ἐπιστράτου, ποὺ γύρευε τοὺς "ἄντρες" τοὺς κρυμμένους.[21]

Ἕνας ἐνωμοτάρχης ποὺ ἦταν μαζί τους, γιατὶ κανένας ἀξιωματικὸς δὲν τοὺς ὁδηγοῦσε, κλείδωσε τὴν κάμαρα τῶν ἀσημικῶν ἀπ᾿ ὅπου τοὺς εἶχε βγάλει, κ᾿ ἔδωσε τὸ κλειδὶ τῆς Μαριγῶς. «Κοίταξε καλὰ στὰ δωμάτια μὴν κρύφθηκε κανένας», τῆς εἶπε, «γιατὶ αὐτοὶ ἁρπάζουν ὅ,τι βροῦν».

Αναφέρεται στο σκοτεινό ρόλο μερίδας του Τύπου (σ.37) & (σ.41), ενώ μας δίνει μια εικόνα από το πόσο παλιά έχουν τις ρίζες τους κάποιες εκδοτικές προβοκάτσιες (σ.57).

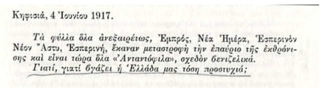

Κηφισιά, 4 Ἰουνίου 1917.

Τὰ φύλλα ὅλα ἀνεξαιρέτως, Ἐμπρός, Νέα Ἡμέρα, Ἑσπερινὸν Νέον Ἄστυ, Ἑσπερινή, *ἔκαναν μεταστροφὴ τὴν ἐπαύριο τῆς ἐκθρόνισης καὶ εἶναι τώρα ὅλα «Ἀνταντόφιλα», σχεδὸν βενιζελικά.*

Γιατί, γιατί βγάζει ἡ Ἑλλάδα μας τόση προστυχιά;

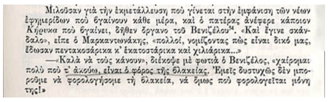

Μιλοῦσαν γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση ποὺ γίνεται στὴν ἐμφάνιση τῶν νέων ἐφημερίδων ποὺ βγαίνουν κάθε μέρα, καὶ ὁ πατέρας ἀνέφερε κάποιον *Κήρυκα* ποὺ βγαίνει, δῆθεν ὄργανο τοῦ Βενιζέλου[54]. «Καὶ ἔγινε σκάνδαλο», εἶπε ὁ Μαρκαντωνάκης, «πολλοί, νομίζοντας πὼς εἶναι δικό μας, ἔδωσαν πεντακοσάρικα κ᾿ ἑκατοστάρικα καὶ χιλιάρικα...»

—«Καλὰ νὰ τοὺς κάνουν», διέκοψε μὲ φωτιὰ ὁ Βενιζέλος, «χαίρομαι πολὺ ποὺ τ᾿ ἀκούω, εἶναι ὁ φόρος τῆς βλακείας. Ἐμεῖς δυστυχῶς δὲν μποροῦμε νὰ φορολογήσομε τὴ βλακεία, νὰ ὅμως ποὺ φορολογεῖται μόνη της!»

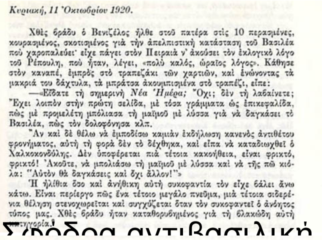

Κυριακή, 11 Ὀκτωβρίου 1920.

Χθὲς βράδυ ὁ Βενιζέλος ἦλθε στοῦ πατέρα στὶς 10 περασμένες, κουρασμένος, σκοτισμένος γιὰ τὴν ἀπελπιστικὴ κατάσταση τοῦ Βασιλέα ποὺ χαροπαλεύει· εἶχε πάγει στὸν Πειραιὰ ν' ἀκούσει τὸν ἐκλογικὸ λόγο τοῦ Ρέπουλη, ποὺ ἦταν, λέγει, «πολὺ καλός, ὡραῖος λόγος». Κάθησε στὸν καναπέ, ἐμπρὸς στὸ τραπεζάκι τῶν χαρτιῶν, καὶ ἑνώνοντας τὰ μακριά του δάχτυλα, τὰ μπράτσα ἀκουμπισμένα στὸ τραπέζι, εἶπε:

—«Εἴδατε τὴ σημερινὴ *Νέα Ἡμέρα;* Ὄχι; δὲν τὴ λαβαίνετε; Ἔχει λοιπὸν στὴν πρώτη σελίδα, μὲ τόσα γράμματα ὡς ἐπικεφαλίδα, πὼς μὲ προμελέτη μπόλιασα τὴ μαϊμοῦ μὲ λύσσα γιὰ νὰ δαγκάσει τὸ Βασιλέα, πὼς τὸν δολοφόνησα κλπ.

Ἂν καὶ δὲ θέλω νὰ ἐμποδίσω καμιὰν ἐκδήλωση κανενὸς ἀντιθέτου φρονήματος, αὐτὴ τὴ φορὰ δὲν τὸ δέχθηκα, καὶ εἶπα νὰ καταδιωχθεῖ ὁ Χαλκοκονδύλης. Δὲν ὑποφέρεται πιὰ τέτοια κακοήθεια, εἶναι φρικτό, φρικτό! Ἀκοῦτε, νὰ μπολιάσω τὴ μαϊμοῦ μὲ λύσσα καὶ νὰ τῆς πῶ κιόλα: "Αὐτὸν θὰ δαγκάσεις καὶ ὄχι ἄλλον!"»

Ἡ ἠλίθια ὅσο καὶ ἀνήθικη αὐτὴ συκοφαντία τὸν εἶχε βάλει ἄνω κάτω. Εἶναι περίεργο πὼς ἕνα τέτοιο μεγάλο πνεῦμα, μιὰ τέτοια σιδερένια θέληση στενοχωρεῖται καὶ συγχύζεται ὅταν τὸν συκοφαντεῖ ὁ ἀνόητος τύπος μας. Χθὲς βράδυ ἦταν καταθορυβημένος γιὰ τὴ βλακώδη αὐτὴ κατηγορία.

Σφόδρα αντιβασιλική το εκφράζει με νούμερα (σ.134)

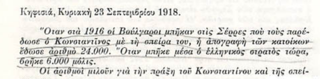

Κηφισιά, Κυριακὴ 23 Σεπτεμβρίου 1918.

"Ὅταν στὰ 1916 οἱ Βούλγαροι μπῆκαν στὶς Σέρρες ποὺ τοὺς παρέδωσε ὁ Κωνσταντῖνος μὲ τὴ σπεῖρα του, ἡ ἀπογραφὴ τῶν κατοίκων ἔδωσε ἀριθμὸ 24.000. "Ὅταν μπῆκε μέσα ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς τώρα, βρῆκε 6.000 μόλις.

Οἱ ἀριθμοὶ μιλοῦν γιὰ τὴν πράξη τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῆς σπείρας του.

Δεν κρύβει το αντιδυτικό φρόνημα μετά από ότι συνέβη στη Σμύρνη. (σ.143)

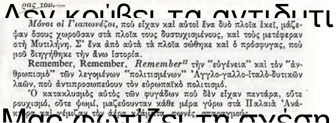

Μόνοι οἱ Γιαπωνέζοι, ποὺ εἶχαν καὶ αὐτοὶ ἕνα δυὸ πλοῖα ἐκεῖ, μάζεψαν ὅσους χωροῦσαν στὰ πλοῖα τους δυστυχισμένους, καὶ τοὺς μετέφεραν στὴ Μυτιλήνη. Σ' ἕνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ πλοῖα σώθηκε καὶ ὁ πρόσφυγας, ποὺ μοῦ διηγήθηκε τὴν ἄνω ἱστορία.

Remember, Remember, *Remember*[12] τὴν "εὐγένεια" καὶ τὸν "ἀνθρωπισμὸ" τῶν λεγομένων "πολιτισμένων" Ἀγγλο-γαλλο-ἰταλὸ-δυτικῶν λαῶν, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν τὸν εὐρωπαϊκὸ πολιτισμό.

Ὁ κατακλυσμὸς αὐτὸς τῶν φυγάδων ποὺ δὲν εἶχαν πεντάρα, οὔτε ρουχισμό, οὔτε ψωμί, μαζεύουνταν κάθε μέρα γύρω στὰ Παλαιὰ Ἀνάκτορα καὶ γέμιζαν τὸν ἀέρα κλάματα, φωνές, σπαραγμούς.

Μας φωτίζει τη σχέση μας με τους Άγγλους. (σ.147)

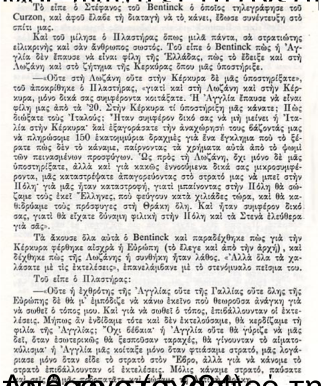

Τὸ εἶπε ὁ Στέφανος τοῦ Bentinck ὁ ὁποῖος τηλεγράφησε τοῦ Curzon, καὶ ἀφοῦ ἔλαβε τὴ διαταγὴ νὰ τὸ κάνει, ἔδωσε συνέντευξη στὸ σπίτι μας.

Καὶ τοῦ μίλησε ὁ Πλαστήρας ὅπως μιλᾶ πάντα, σὰ στρατιώτης εἰλικρινὴς καὶ σὰν ἄνθρωπος σωστός. Τοῦ εἶπε ὁ Bentinck πὼς ἡ Ἀγγλία δὲν ἔπαυσε νὰ εἶναι φίλη τῆς Ἑλλάδας, πὼς τὸ ἔδειξε καὶ στὴ Λωζάνη καὶ στὸ ζήτημα τῆς Κερκύρας ὅπου μᾶς ὑποστήριξε.

—«Οὔτε στὴ Λωζάνη οὔτε στὴν Κέρκυρα δὲ μᾶς ὑποστηρίξατε», τοῦ ἀποκρίθηκε ὁ Πλαστήρας, «γιατὶ καὶ στὴ Λωζάνη καὶ στὴν Κέρκυρα, μόνο δικά σας συμφέροντα κοιτάξατε. Ἡ Ἀγγλία ἔπαυσε νὰ εἶναι φίλη μας ἀπὸ τὰ '20. Στὴν Κέρκυρα τί ὑποστήριξη μᾶς κάνατε; Πὼς διώξατε τοὺς Ἰταλούς; Ἦταν συμφέρον δικό σας νὰ μὴ μείνει ἡ Ἰταλία στὴν Κέρκυρα· καὶ ἐξαγοράσατε τὴν ἀναχώρησή τους βάζοντάς μας νὰ πληρώσομε 150 ἑκατομμύρια δραχμὲς γιὰ ἕνα ἔγκλημα ποὺ τὸ ξέρατε πὼς δὲν τὸ κάναμε, παίρνοντας τὰ χρήματα αὐτὰ ἀπὸ τὸ ψωμὶ τῶν πεινασμένων προσφύγων. Ὡς πρὸς τὴ Λωζάνη, ὄχι μόνο δὲ μᾶς ὑποστηρίξατε, ἀλλὰ καὶ γιὰ κακῶς ἐννοούμενα δικά σας μικροσυμφέροντα, μᾶς καταστρέψατε ἀπαγορεύοντας στὸ στρατό μας νὰ μπεῖ στὴν Πόλη· γιὰ μᾶς ἦταν καταστροφή, γιατὶ μπαίνοντας στὴν Πόλη θὰ σώζαμε τοὺς ἐκεῖ Ἕλληνες, ποὺ φεύγουν κατὰ χιλιάδες τώρα, καὶ θὰ καθιδρύαμε τοὺς πρόσφυγες στὴ Θράκη ὅλη. Καὶ ἦταν συμφέρον δικό σας, γιατὶ θὰ εἴχατε δύναμη φιλικὴ στὴν Πόλη καὶ τὰ Στενὰ ἐλεύθερα γιὰ σᾶς».

Τὰ ἄκουσε ὅλα αὐτὰ ὁ Bentinck καὶ παραδέχθηκε πὼς γιὰ τὴν Κέρκυρα φέρθηκε αἰσχρὰ ἡ Εὐρώπη (τὸ ἔλεγε καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχή), καὶ δέχθηκε πὼς τῆς Λωζάνης ἡ συνθήκη ἦταν λάθος. «Ἀλλὰ ὅλα τὰ χαλάσατε μὲ τὶς ἐκτελέσεις», ἐπανελάμβανε μὲ τὸ στενόμυαλο πεῖσμα του.

Τοῦ εἶπε ὁ Πλαστήρας:

—«Οὔτε ἡ ἐχθρότης τῆς Ἀγγλίας οὔτε τῆς Γαλλίας οὔτε ὅλης τῆς Εὐρώπης δὲ θὰ μ' ἐμπόδιζε νὰ κάνω ἐκεῖνο ποὺ θεωροῦσα ἀνάγκη γιὰ νὰ σωθεῖ ὁ τόπος μου. Καὶ γιὰ νὰ σωθεῖ ὁ τόπος, ἐπιβάλλουνταν οἱ ἐκτελέσεις. Μήπως ἂν ἐνδίδαμε τότε καὶ δὲν ἐκτελούσαμε, θὰ κερδίζαμε τὴ φιλία τῆς Ἀγγλίας; Ὄχι βέβαια· ἡ Ἀγγλία οὔτε θὰ γύριζε νὰ μᾶς δεῖ, ὅταν ἐσωτερικῶς θὰ ξεσποῦσαν ταραχές, θὰ γίνουνταν τὸ αἱματοκύλισμα· ἡ Ἀγγλία μᾶς κοίταξε μόνο ὅταν φτιάσαμε στρατό, μᾶς λογάριασε μόνο ὅταν εἶδε τὸ στρατὸ στὸν Ἕβρο, ἀλλὰ γιὰ νὰ κάνομε τὸ στρατὸ ἐπιβάλλουνταν οἱ ἐκτελέσεις. Μόλις κάναμε στρατό, παύσατε καὶ σεῖς [illegible] καὶ σώσαμε τὴ [illegible] Θράκη.

[illegible] της δεν ξεφεύγει τμήμα της αστικής τάξης (σ.218). Και τη σχέση του, με

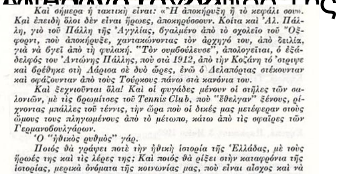

Καὶ σήμερα ἡ τακτικὴ εἶναι: «Ἡ ἀποκήρυξη ἢ τὸ κεφάλι σου». Καὶ ἐπειδὴ ὅλοι δὲν εἶναι ἥρωες, ἀποκηρύσσουν. Κοίτα καὶ Ἀλ. Πάλλη, γιὸ τοῦ Πάλλη τῆς Ἀγγλίας, βγαλμένο ἀπὸ τὸ σχολεῖο τοῦ Ὄξφορντ, ποὺ ἀποκήρυξε, χαντακώνοντας τὸν ἀρχηγό του, ἀπὸ δειλία, γιὰ νὰ βγεῖ ἀπὸ τὴ φυλακή. "Τὸν συμβούλευσε", ἀπολογεῖται, ὁ ἐξάδελφός του Ἀντώνης Πάλλης, ποὺ στὰ 1912, ἀπὸ τὴν Κοζάνη τό 'στριψε καὶ βρέθηκε στὴ Λάρισα σὲ δυὸ ὧρες, ἐνῶ ὁ Δελαπόρτας στέκουνταν καὶ σφάζουνταν ἀπὸ τοὺς Τούρκους πάνω στὰ κανόνια του.

Καὶ ξεχνιοῦνται ὅλα! Καὶ οἱ φυγάδες μένουν οἱ στῆλες τῶν σαλονιῶν, μὲ τὶς βρωμίτσες τοῦ Tennis Club, ποὺ "ἔθελγαν" ξένους, ρίχνοντας μπάλλες τοῦ τέννις, τὴν ὥρα ποὺ οἱ δικές μας μετέφεραν στοὺς ὤμους τους πληγωμένους ἀπὸ τὸ μέτωπο, κάτω ἀπὸ τὶς σφαῖρες τῶν Γερμανοβουλγάρων.

Ὁ "ἠθικὸς ρυθμὸς" γάρ.

Ποιός θὰ γράψει ποτὲ τὴν ἠθικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδας, μὲ τοὺς ἥρωές της καὶ τὶς λέρες της; Καὶ ποιός θὰ ρίξει στὴν καταφρόνια τῆς ἱστορίας, μερικὰ ὀνόματα τῆς κοινωνίας μας, ποὺ εἶναι αἶσχος καὶ νὰ προφέρονται;

[illegible] άποψη του Βενιζέλου με

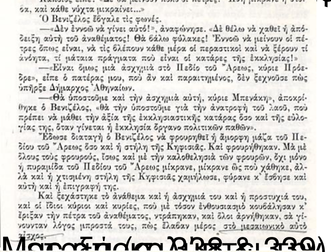

Κάποιος εἶπε: «Δὲ θὰ μείνουν πολὺ οἱ πέτρες! Ἤδη μίκρανε ἡ στοίβα, καὶ κάθε νύχτα μικραίνει...»

Ὁ Βενιζέλος ἔβγαλε τὶς φωνές.

—«Δὲν ἐννοῶ νὰ γίνει αὐτό!», ἀναφώνησε. «Δὲ θέλω νὰ χαθεῖ ἡ ἀπόδειξη αὐτὴ τοῦ ἀναθέματος! Θὰ βάλω φύλακες! Ἐννοῶ νὰ μείνουν οἱ πέτρες ὅπως εἶναι, νὰ τὶς βλέπουν κάθε μέρα οἱ περαστικοὶ καὶ νὰ ξέρουν τί ἀνόητα, τί μάταια πράγματα ποὺ εἶναι οἱ κατάρες τῆς ἐκκλησίας!»

—«Εἶναι ὅμως μιὰ ἀσχημιὰ στὸ Πεδίο τοῦ Ἄρεως, κύριε Πρόεδρε», εἶπε ὁ πατέρας μου, ποὺ ἂν καὶ παραιτημένος, δὲν ξεχνοῦσε πὼς ὑπῆρξε Δήμαρχος Ἀθηναίων.

—«Θὰ ὑποστοῦμε καὶ τὴν ἀσχημιὰ αὐτή, κύριε Μπενάκη», ἀποκρίθηκε ὁ Βενιζέλος, «θὰ τὴν ὑποστοῦμε γιὰ τὴν ἀνατροφὴ τοῦ λαοῦ, ποὺ πρέπει νὰ μάθει τὴν ἀξία τῆς ἐκκλησιαστικῆς κατάρας ὅσο καὶ τῆς εὐλογίας της, ὅταν γίνεται ἡ ἐκκλησία ὄργανο πολιτικῶν παθῶν».

Ἔδωσε διαταγὴ ὁ Βενιζέλος νὰ φρουρηθεῖ ἡ ἄμορφη μάζα τοῦ Πεδίου τοῦ Ἄρεως ὅσο καὶ ἡ στήλη τῆς Κηφισιᾶς. Καὶ φρουρήθηκαν. Μὰ μὲ ὅλους τοὺς φρουρούς, ἴσως καὶ μὲ τὴν καλοθελησιὰ τῶν φρουρῶν, ὄχι μόνο ἡ πυραμίδα τοῦ Πεδίου τοῦ Ἄρεως μίκρανε, μίκρανε ὡς ποὺ χάθηκε, ἀλλὰ καὶ ἡ χτισμένη στήλη τῆς Κηφισιᾶς χαμήλωσε, φύρανε κ' ἔσβησε καὶ αὐτὴ καὶ ἡ ἐπιγραφή της.

Καὶ ξεχάστηκε τὸ ἀνάθεμα καὶ ἡ ἀσχημιά του καὶ ἡ προστυχιά του, καὶ οἱ ἴδιοι κύριοι καὶ κυρίες, ποὺ μὲ τόσον ἐνθουσιασμὸ κουβάλησαν κ' ἔριξαν τὴν πέτρα τοῦ ἀναθέματος, ντράπηκαν, καὶ ὅλοι ἀρνήθηκαν, σὰ γίνουνταν λόγος μπροστά τους, πὼς ἔλαβαν μέρος στὸ μεσαιωνικὸ αὐτὸ αἶσχος.

[illegible] άποψη του στρατηγού Β. Δούσμανη για τον Κωνσταντίνο και τον

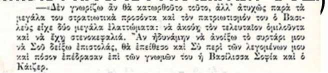

—«Δὲν γνωρίζω ἂν θὰ κατωρθοῦτο τοῦτο, ἀλλ' ἀτυχῶς παρὰ τὰ μεγάλα του στρατιωτικὰ προσόντα καὶ τὸν πατριωτισμόν του ὁ Βασιλεὺς εἶχε δύο μεγάλα ἐλαττώματα: νὰ ἀκούῃ τὸν τελευταῖον ὁμιλοῦντα καὶ νὰ ἔχῃ στενοκεφαλιά. Ἂν ἠδυνάμην νὰ ἀνοίξω τὸ συρτάρι μου νὰ Σοῦ δείξω ἐπιστολάς, θὰ ἐπείθεσο καὶ Σὺ περὶ τῶν λεγομένων μου καὶ πόσον ἐπέδρασαν ἐπὶ τῶν γνωμῶν του ἡ Βασίλισσα Σοφία καὶ ὁ Κάιζερ.

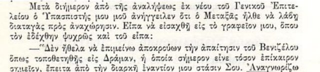

Μετὰ διήμερον ἀπὸ τῆς ἀναλήψεως ἐκ νέου τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου ὁ Ὑπασπιστής μου μοῦ ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ Μεταξᾶς ἦλθε νὰ λάβῃ διαταγὰς πρὸς ἀναχώρησιν. Εἶπα νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὸ γραφεῖον μου, ὅπου τὸν ἐδέχθην ψυχρῶς καὶ τοῦ εἶπα:

—"Δὲν ἤθελα νὰ ἐπιμείνω ἀποκρούων τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Βενιζέλου ὅπως τοποθετηθῇς εἰς Δράμαν, ἡ ὁποία σήμερον εἶνε τόσον ἐπίκαιρον σημεῖον, ἔπειτα ἀπὸ τὴν διαρκῆ ἐναντίον μου στάσιν Σου. Ἀναγνωρίζω ὅτι εἶσαι ἄριστος ἐπιτελής, ἀλλ' ἔχεις ἐλεεινὸν χαρακτῆρα. Ἂν ἐπειθόμην ὅτι καὶ τώρα ἀκόμη θὰ διωρθώνεσο, θὰ Σὲ ἐκράτουν εἰς τὸ Ἐπιτελεῖον".

Ἐδάκρυσε καὶ ἐναγκαλισθεὶς μὲ ἐφίλησε. Τὸν ἐπίστευσα καὶ τὸν ἐκράτησα εἰς τὸ Ἐπιτελεῖον, ἀλλὰ καὶ πάλιν μὲ ὑπέσκαπτεν... Εἶνε ὁ μοιραῖος ἄνθρωπος τῆς Ἑλλάδος! Ἂν ξέρεις καὶ τὸ ρητὸν "ὁ ἀποθανὼν δεδικαίωται" διὰ δύο ἀνθρώπους δὲν πρέπει νὰ τὸ πῇς ποτέ: διὰ τὸν Γούναρην καὶ τὸν [illegible] Στρατηγόν.

[illegible] και πάρα πολλά άλλα, το πόνημα της Π.Δ. είναι διδακτικό, χρήσιμο και συγκινητικό